

Ольга Бойченко (Черкаси)

РОМАН ДЖЕЙМСА ПАТРИКА ДОНЛІВІ «РУДИЙ»: НЕГАТИВНА ЧИ ПОЗИТИВНА ПОЕТИКА?

Літературно-критичний простір сучасної доби характеризується дедалі зростаючим інтересом літературознавців до проблем, пов'язаних із визначенням місця і функцій американської літератури в культурологічній парадигмі сучасності.

В американській літературознавчій рефлексії, на відміну від українського літературного дискурсу, творчості Дж. П. Донліві присвячено достатню кількість досліджень. Однак питання приналежності письменника до певного літературного напрямку досі залишається полемічним. Загалом, переважає погляд, згідно з яким письменника безапеляційно зараховують до школи «чорного гумору», на основі притаманного йому «чорно-гумористичного» світогляду, а також спорідненості змістових та формальних ознак його творчості з «чорними гумористами» (Т. Денисова, М. Мендельсон, Л. Черніченко, Бр. Дж. Фрідмен (Bruce Jay Friedman), Л. Фідлер (Leslie A. Fiedler), М. Шульц (Max F. Schulz) та ін.). Проте існують думки, згідно з якими письменника відносять до інших літературних угруповань: «абсурдистів», «сердитих молодих людей», «авангардистів» (О. Зверев, М. Бредбері (Malcolm Bradbury), Ч. Гарріс (Charles B. Harris), Р. Б. Гоук (Richard Boyd Hawk) та ін.).

У зв'язку з таким плюралізмом підходів щодо трактування творчості письменника надзвичайно актуальним видається дослідження поетики дебютного роману Дж. П. Донліві «The Ginger Man (Рудий)», що став ініціальним трансфером як для самого письменника, так і для широкого загалу критики. Тож метою наукової розвідки є спроба розглянути поетику роману «Рудий» з позицій негативності та позитивності.

Термін «негативна поетика» в контекст «чорного гумору» ввів білоруський дослідник О. Лало, характеризує творчу манеру Пінчона в монографії «Томас Пінчон и его Америка. Загадки, паралели, культурные контексты». Це поняття, на думку автора, ґрунтується на прагненні засобами художньої нарації показати згубність існуючих у сучасній культурі меж, розподілів і заборон [4; 19]. Автор висловлюється про тотальну негативну поетику «чорних гумористів», при цьому дистанціюючи творчість Томаса Пінчона від чорних гумористів. Негативна поетика «чорних гумористів», на думку О. Лало, має здатність до подолання нав'язаних моделей поведінки не стільки за рахунок критики нігілістичного ставлення до досвіду попередників, скільки через прочитання цього досвіду як наративу з метою підготувати себе до несентиментального і безпристрасного аналізу сучасності. О. Лало, постулює ідею, що сам термін «негативна поетика» за своїм змістом практично співпадає із концепцією «чорного гумору» – оскільки для обох притаманне руйнування усталених цінностей, що обмежують інтелектуальну свободу особистості, без радикальної відмови від самих цінностей, або створення альтернативних схем [4; 22].

Однак ще перед цим дослідники американського «чорного гумору» розглядали «чорно-гумористичну» поетику з точки зору негативності, оскільки американський «чорний гумор» передбачав тотальну неґацію усталених модусів існування суспільства. Роман Дж. Патріка Донліві «Рудий» навіть називали зразком «чорного гумору» з притаманним йому «батьорим нігілізмом»¹. На думку американського літературознавця Дугласа М. Девіса, протагоніст роману Себастьян Денджерфілд є найкращим прикладом для дослідження «чорного гумору» саме через його абсурдистське бачення світу [7; 18].

Інший дослідник творчості Дж. П. Донліві Ч. Месінтон фокусує увагу на використанні письменником парадигми, що поєднує в собі гумор, жорстокість та абсурдизм. Саме ці складові дають змогу назвати його «чорним гумористом». Літературознавець зосереджується на тому, що Донліві застосовує швидше комічні, ніж трагічні можливості, приховані в безглузді, жах, і

---

¹ Термін Джона Барта, що означає поєднання страху перед загибеллю та оптимізму, нав'язаного, ймовірно, американською міфологією, яка все ще викликала довіру («американська мрія»).

гротескність сучасного життя. Гумор, який виникає в результаті такого поєднання, набуває жорстоких і, звичайно, іронічних якостей. Месінтон висловлює думку, що письменник, як і інші «чорні гумористи» припускає, що світ божевільний, що він не піддається людському розумінню, а тому є абсурдним. В абсурдному світі особистість є глибоко алієнованою від оточуючих. Вчений переконаний, що протагоністам Донліві притаманне відчуття «чужинця». Головні герої романів Донліві прагнуть, щоб їхнє життя мало певне значення та порядок, однак воно постає для них картиною цілковитого абсурду. Вони почуваються сторонніми куди б не пішли, і навіть якщо досягають якогось успіху у своїх починаннях, смерть є завжди готовою, перекреслити усі їхні досягнення [8; 36–37].

Однак цій позиції можна певною мірою протиставити думку про те, що гумор Донліві не завжди є таким песимістичним стосовно життя. Більшість сцен брутального гумору у творчості Донліві репрезентують фундаментально позитивне і щасливе ставлення, оскільки, незважаючи на жорстокі елементи в ньому, вони спрямовані радше на сприйняття життя, ніж ні відмову від нього. Експліцитність того факту, що протагоністу дебютного роману Донліві Себастьяну Денджерфілду вдається вижити і зберегти свою індивідуальність, у світі який одночасно спантеличує і лякає його, наголошує на позитивному аспекті роману. Протагоніст відчуває насолоду від життя саме тоді, коли дає вираження ірраціональній сексуальній стороні своєї натури, інстинктам, які стримуються і засуджуються моральними нормами суспільства. Роман «Рудий» можна трактувати як заклик до отримання насолоди веселощів, перемогу життя над смертю.

Іншим аспектом, на який спираються прихильники позиції стосовно негативності поетики роману Донліві, є трактування протагоніста роману Себастьяна Денджерфілда як антигероя. Так, Ч. Месінтон висловлює думку щодо антигеройської репрезентації образу Себастьяна у романі [8; 5]. Однак поряд із такою думкою має право на існування ідея про те, що протагоніст швидше виступає героєм-трікстером, аніж антигероєм, оскільки як трікстер він порушує закони природи чи суспільства іноді навмисно, але переважно мимоволі. Так, зневага Себастьяна до правил є не прагненням завдати навмисної шкоди оточуючим, а способом досягнення максимальної свободи та насолоди від життя. Протагоніст порушує усталені патерни існування суспільства, вдаючися до різноманітних хитрощів, і часто підсвідомо досягає позитивного ефекту. Наприклад, в епізоді, де внаслідок брехні та знущань Себастьяна, його дружина Меріон пише листа до батька, розповідаючи всю правду, присутній позитивний момент, адже Меріон знайшла спосіб виправити ситуацію: «Great splashing in the suds. And after a pot of tea. Marion with arms folded, hiding her breasts from his beast's eyes and watching the disappearance of a loaf of bread and package of margarine. He put his arm around her shoulders, a hand over her wrist. Naked in a blanket, he pointed to the garden, a gray weird wave of leaves. Merion, there's food out there for sure»¹ [6; 140]. Навіть, якщо взяти до уваги той факт, що врешті решт Меріон залишає Себастьяна назавжди, таку розв'язку можна вважати «хеппі ендом» у їхньому випадку, оскільки, виходячи із контексту роману, це було найкращим виходом як для неї, так і для Себастьяна.

Примітним є те, що, якщо у класичній літературі роль антагоніста мала б належати Себастьяну, то Донліві навмисне провокує реципієнта сприймати Меріон як антагоніста для створення більш складного та заплутаного конфлікту.

Також вартий уваги епізод, в якому Себастьян за допомогою хитрощів намагається спокусити міс Лілі Фрост, яка врешті піддається і мучається при цьому від докорів сумління:

«Miss Frost?»

«Yes?»

«I'm going to be quite honest, as I know I can be with you, without being misunderstood.» «Yes, Mr. Dangerfield?» «Miss Frost, may I sleep in your bedroom?»

There was a pause. Miss Frost's face was touched with a bit of redness. Her eyes gone down to the coffee. Sebastian continuing in the voice of good fellowship, a businesslike sound.

¹ Як чудово хлюпатися в мильній піні. А потім випити чашечку чаю. Меріон зі схрещеними руками ховає груди від його пронизливих очей і спостерігає за зникненням батона і пачки маргарину. Однією рукою він обійняв її за плечі, іншою взяв за зап'ясток. Голий, загорнутий у ковдру, він показав їй на сад, затоплений зеленою хвилею листя. – Меріон, так мабуть, знайдеться щось їстівне (переклад мій. – О. Б.).

«I don't want you to misunderstand me, Miss Frost. I'll put my mattress on your floor. It's a rather peculiar thing with me. Having had so much upset I don't think I could bear to sleep alone. Would you mind awfully? I know it must seem a bit irregular, but dash it all, I may as well be honest».

«O no, Mr. Dangerfield, it isn't irregular at all. I know how you must feel. I don't mind. I understand what you mean».

«It's really very kind of you, Miss Frost. To take it like this»¹ [6; 203]. Як для Себастьяна, так і для Лілі позитивний ефект тут є однозначним, оскільки обоє знаходить порятunek від самотності. Лілі вносить певну різноманітність у своє безрадісне існування, а Себастьян знаходить людину, яка може підтримати його на цьому етапі життя.

Роман містить значну кількість символів, що репрезентують позитивне мислення протагоніста та автора, котрий, на нашу думку, іноді ототожнює свого персонажа із собою. Одним із таких символів, присутніх у різних розділах роману можна вважати символ моря. За Керлотом, він позначає води, які перебувають у постійному русі [2; 330], тож така символіка може трактуватися як прагнення протагоніста до звільнення особистості. Будь-який рух є позитивним трансфером, оскільки він позначає динамічність, яка протиставляється статичності (тут – незмінності суспільного устрою). Тобто символ моря у романі репрезентує авторську концепцію змін, які мають відбутися у суспільстві, що перебуває в стані ентропії.

Іншим рекурентним символом у романі є кельтський воїн, що екстерналізує символіку предків, або імпліцитних сил всередині особистості, готових прийти на допомогу свідомості [2; 122]. Однак, на нашу думку, цей символ не може трактуватися тільки з однієї позиції, оскільки протагоніст роману часто уявляє себе як захисником скривджених, так і благородним воїном, який штурмує ворожу фортецю. В першому випадку цей символ позначений семантикою сил, котрі діють заради допомоги особистості, в другому – цей символ означає сили, що діють проти особистості. Така контроверсійна символіка, ймовірно, застосовується для нагнітання певної енергетичної атмосфери у романі, фокальною точкою якого є інтеріоризований конфлікт протагоніста.

Найбільш важливим символом у романі, що несе позитивне концептуальне навантаження є Різдво, оскільки розв'язка роману відбувається на Святвечір. Себастьян отримав достатню суму грошей від свого друга Персі, він відновив свої стосунки з Мері та має намір народити з нею дітей: «I've just been thinking of a little house for us. And babies? O aye. You'll give me a baby? I'd like to have one. I'm not father proud but that's one of the things I know I can do, Mary. I'm your man. And we'll make one tomorrow on Christmas Day? It's Christmas now, Mary»² [6, 344]. В цій ситуації помітна певна амбівалентність, оскільки, з одного боку, попередній досвід сімейного життя протагоніста змушує реципієнта виявляти певні сумніви стосовно такого рішення, з іншого боку, ці події розгортаються в Різдвяний вечір, позначаючи цей символ семантикою початку, нового життя, Божого благословення. Однак символ коня, присутній у фінальному абзаці роману певним чином знижує позитивну конотацію Різдва, несучи в собі значення неприборканих пристрастей та силу інстинктів [5; 471]. Таким чином, завершуючи роман, Донліві використовує відкритий кінець з метою посилення гри з читачем. Останній у цьому випадку виступає вже не пасивним реципієнтом, а деміургом.

На думку дослідника чорного гумору О. Лаврентьева, застосування комічних художніх засобів до трагічного змісту не знижує, а підсилює трагізм, оскільки використання таких

¹ Міс Фрост? – Що? – Я хочу вам щось відверто сказати, але будь-ласка, зрозумійте мене правильно. – Я вас слухаю, містере Денджерфілд. – Дозвольте мені провести ніч у вашій спальні. Настала тиша. Міс Фрост зашарілася. І опустила очі, ніби розглядаючи чашку з кавою. Себастьян продовжував говорити в дружньому і одночасно діловому тоні. – Зрозумійте мене правильно міс Фрост. Я покладу матрац на підлогу. Зі мною відбувається щось дивне. Я так перехвилювався, що навряд чи зможу заснути на самоті. Ви ж не проти? Я розумію, що це трохи дивно, але, чорт забирай, я не хочу від вас нічого приховувати. – Ні, ні, містере Денджерфілд. В цьому нема нічого дивного. Я розумію як ви зараз почуваетесь. І не заперечую. Я розумію, що ви маєте на увазі. – Це дуже благородно з вашого боку міс Фрост. Приймати все таким, як воно є (переклад мій. – О. Б.).

² – Я саме мріяв про маленький будиночок для нас. – І про дітей? – Так. – І ти подаруєш мені дитину? Я б хотів мати дитину. – Я не з тих батьків, Мері, які вихваляються своїми дітьми, однак на це у мене сил вистачить. І я саме для тебе. – Ну, так давай зробимо дитину завтра. – Уже Різдво, Мері (переклад мій. – О. Б.).

прийомів виражає негативне ставлення автора до явищ, сутність яких сама по собі є негативною [3; 148].

Саме гумористичні тексти дають змогу подолати негативні наслідки антиінтелектуального характеру масової культури суспільства споживачів. Таким чином, можна припустити їхню здатність відновлювати порушені зв'язки між особистісною і соціокультурною сферами людського існування. На нашу думку, Донліві репрезентує деестетизацію зла через призму поведінки протагоніста роману Себастьяна Денджерфілда, оскільки у реципієнта його вчинки викликають не захоплення, а глузливий сміх, що вказує на безглуздість зла, а не на його аморальність, яка й так є очевидною.

Отже, деестетизація зла у романі робить обвинувачення в імморалізмі, антисистемності та негативності поетики є безпідставними, оскільки Донліві встає на захист системи традиційних духовних цінностей, які опинилися в стані глибокої кризи. У свою чергу використання позитивної символіки, протагоніста (який одночасно виконує роль трікстера) та фундаментально щаслива енергетика роману дають змогу говорити про позитивність поетики роману «Рудий».

Література:

1. Денисова Т. Н. Роман і романісти США XX століття / Тамара Наумівна Денисова. – К. : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1990. – 363 с.
2. Керлот Хуан Едуардо. Словарь символов / Керлот Хуан Едуардо. – М. : «REFL-book», 1994. – 608 с.
3. Лаврентьев А. И. «Черный юмор» в американском романе 1950–1970-х гг. : дис. ...кандидата филол. наук : 10.01.03 / Александр Иванович Лаврентьев. – М. : РГБ, 2003. – 169 с.
4. Лало А. Е. Томас Пинчон и его Америка. Загадки параллели, культурные контексты / Алексей Евгеньевич Лало. – Мн. : РИВШ БГУ, 2001. – 268 с.
5. Diel Pail. Le Symbolisme dans la mythologie ggresque / Diel Pail. – Paris, 1952.
6. Donleavy James Patrick. The Ginger Man / Donleavy James Patrick. – N.-Y. : Grove press. – 1975. – 347 p
7. Douglass M. Davis. The World of Black Humor: an Introductory Anthology of Selections and Criticism / Douglass M. Davis. – N.-Y. : E. P. Dutton & Co., Inc. – 1967. – 350 p.
8. Masinton Charles G. J. P. Donleavy. The style of his sadness and humor / Masinton Charles G. – Ohio : Bowling Green University Popular Press.– 1975. – 74 p.

The Novel of J. P. Donleavy «The Ginger Man»: Negative or Positive Poetics

The article deals with the problems of negative and positive poetics in J. P. Donleavy's novel «The Ginger Man». The contradictory positions of different scholars are analyzed. The conclusion is made about the dominance of extremely positive energy in the novel.

Оксана Заїковська (Черкаси)

ПРОБЛЕМАТИКА АПОКАЛІПСИСУ У ТВОРЧОСТІ КАНАДСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА ДУГЛАСА КОУПЛЕНДА

Література кожної країни на зламі тисячоліть намагається переосмислити свої власні здобутки та перспективи подальшого розвитку. На сучасному етапі Канада надає великі можливості літературознавцям вивчати особливості національної літератури. Незважаючи на те, що література цієї країни пройшла нелегкий шлях до виявлення своєї самобутності, вона характеризується поєднанням старого та нового, продовженням традиції та її запереченням, постійністю та мінливістю. Недавно завершений процес національного становлення та